

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК [347.73: 336.22] (477)

О. Баїк

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук, доц.
кафедри цивільного права та процесу

СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ ПОДАТКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

© Баїк О., 2016

Проаналізовані наукові підходи щодо визначення поняття податкових правовідносин. Визначено проблематику законодавчого закріплення поняття “податкові правовідносини”. Виокремлено загальні, особливі та індивідуальні (специфічні) ознаки податкових правовідносин.

Ключові слова: податкове право, податкові правовідносини, суспільні правовідносини, фінансові правовідносини.

О. Баїк

СУЩНОСТЬ И ПРИЗНАКИ НАЛОГОВЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Анализируются научные подходы к определению понятия налоговых правоотношений. Определяется проблематика законодательного закрепления понятия “налоговые правоотношения”. Выделяются общие, особенные и индивидуальные (специфические) признаки налоговых правоотношений.

Ключевые слова: налоговое право, налоговые правоотношения, общественные правоотношения, финансовые правоотношения.

О. Bayik

ESSENCE AND SIGNS OF TAX LEGAL RELATIONS IN UKRAINE

This article analyzes the scientific approaches to the definition of tax legal relations. Determined by the problematics legislative consolidation of “tax legal relations”. Singles out general, special and individual (specific) signs tax legal relations.

Key words: tax law, tax legal relations, social legal relations, financial legal relations.

Постановка проблеми. Сьогодні, зважаючи на динамічний розвиток податкового права в Україні, актуальним є аналіз податкових правовідносин, як однієї з основних складових його

понятійно-категоріального апарата. З прийняттям Податкового кодексу України наукові дослідження щодо вдосконалення податкових правовідносин значно розширилися. Однак цей нормативно-правовий документ не позбавлений низки недоопрацювань та недоліків, зокрема й щодо питання визначення податкових правовідносин.

Аналіз дослідження проблеми. Окремі питання податкових правовідносин у різний час висвітлювали у своїх працях як українські, так і зарубіжні науковці: О. Бандурка, А. Бризгалін, Д. Вінницький, Л. Воронова, О. Дьомін, М. Кучерявенко, М. Орлов, І. Пасічна, Г. Петрова, Ю. Ровинський, І. Самсін, В. Теремецький, Н. Фолінова, Н. Хімичева, С. Ципкін, В. Яговкіна та ін. Важливе місце серед них посідає монографічне дослідження В. Теремецького “Податкові правовідносини в Україні” (2012 р.), у якому він зазначає, що “...незважаючи на численні наукові праці, проблема визначення сутності податкових правовідносин та їх місця у механізмі оподаткування не отримала системного вирішення, оскільки вчені досліджують відносини, що виникають внаслідок здійснення процесу оподаткування. У зв’язку з цим немає єдиного загальноновживаного визначення поняття, особливостей, структури, функцій, процесів формування та функціонування податкових відносин, оцінки їх ефективності, напрямків вдосконалення тощо, попри те, що податкові правовідносини мають ключове значення для виконання більшості науково-практичних завдань у сфері оподаткування” [1, с. 7]

Мета роботи – проаналізувати сутність та ознаки податкових правовідносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Загальнотеоретична природа правових відносин загалом впливає із суспільних відносин, які формуються між людьми у процесі їх спільної життєдіяльності. Їхня різноманітність залежить від сфери діяльності суб’єктів цих відносин. У теорії права суспільні відносини умовно поділяються на матеріальні (стосуються економічних зв’язків) і політико-правові. Однак частина цих відносин може охоплюватись правовим регулюванням, зокрема податковим, а інша – ні. Як слушно зазначають О. Остапенко та В. Люблін, суспільні відносини, що регулюються правом, – є специфічними, а їх учасники наділені правами й обов’язками, що мають юридичний зміст. Вони також звертають увагу на те, що філософи визначають “відносини”, як елемент тріади “речі” та “властивості”, на підставі яких будується пізнання різноманіття об’єктів реальної дійсності. Відносини реалізуються з урахуванням притаманних для суб’єктів властивостей, які проявляють себе в одних випадках як відокремлено, у інших – комплексно. Реалізація індивідуальних якостей суб’єктів правових відносин визначається тим, що особа невіддільна від суспільства, вона підпорядкована тим нормам, що діють у суспільстві і регламентують поведінку людей (соціальну, економічну, правову) [2, с. 8–9]. Правові відносини не можуть існувати поза правом, окремо від нього. Саме цей зв’язок з правом, урегульованість тих чи інших відносин і дає підстави називати їх правовими. Неможливий такий стан речей, щоб правові відносини існували незалежно від юридичних норм. Правовідносини – це наслідок дії права як соціального і державного інституту [3, с. 227].

У юридичній енциклопедичній літературі правовідносини визначають як врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб’єктивних прав і обов’язків та виникають під час настання передбачених законом юридичних фактів [4, с. 253].

Одним із різновидів правовідносин є податкові правовідносини, які внаслідок прийняття Податкового кодексу України отримали новий стимул для розвитку. Цей кодифікований акт встановив правовий режим елементів податкових правовідносин, що вплинуло на їхню структуру, зокрема частково змінився зміст прав та обов’язків суб’єктів податкових правовідносин. Встановлення нових логічних суб’єктивних зв’язків призвело до зміни співвідношення елементів публічності та приватності у податкових правовідносинах [5, с. 175].

Однак потрібно звернути увагу на те, що ст. 1 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. (далі ПК – України) хоча і визначає, що ПК України регулює відносини, які виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків та зборів, що

справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їхні права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства [6], однак не виокремлює податкові правовідносини, що регулюються цим Кодексом [7, с. 39–40]. У ПК України відсутнє чітке визначення поняття “податкові правовідносини”. Також у тексті ПК України законодавцем цей термін майже не використовується, що можна зарахувати до недоліків юридичної техніки цього нормативно-правового акта [8, с. 124–125].

Термін “податкові відносини” визначають як відносини, які виникають щодо формування централізованого державного фонду фінансових ресурсів та перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту. Зміст податкових відносин характеризується особливою формою зв'язку між учасниками процесу оподаткування. Це суспільні відносини, які виникають при справлянні податків і зборів (обов'язкових платежів) і регульовані нормами фінансового, адміністративного, цивільного та кримінального права. Вони стосуються широкого кола питань – від установаження видів податкових платежів і їхнього законодавчого закріплення до контролю за правильністю й повнотою обчислення та зарахування до бюджетів і державних фондів. Суб'єктами податкових відносин є держава (органи влади, які формують та регулюють механізм оподаткування, зокрема контролюючі органи), платники податків та громадяни-виборці, які отримують суспільні блага у процесі перерозподілу частини вартості валового внутрішнього прибутку. Податкові відносини є нерівноправними і односторонніми. У таких відносинах держава є головною дійовою особою, платники податків – пасивними виконавцями, громадяни – пасивними споживачами [9, с. 62].

Податкові правовідносини, формуючись на основі реальних суспільних відносин, що визначають надходження податкових платежів, стають такими тільки під впливом податково-правових норм. Суспільні відносини, що припускають регулювання надходжень податків і зборів, стають податковими правовідносинами, тільки коли це закріплено нормою права щодо податкового обов'язку. Отже, податкові правовідносини перебувають під подвійним впливом – впливом реальних суспільних відносин і норм права [10, с. 23].

Податкові правовідносини належать до складу фінансових правовідносин і є їх неодмінною складовою частиною. За відсутності податкових правовідносин фінансові правовідносини не мали б жодного сенсу. Без ефективної системи накопичення публічних грошових коштів не потрібен був би механізм їх розподілу та використання, так само, як неможливим було б повноцінне функціонування держави. Це свідчить про неможливість виведення податкових правовідносин з множини правовідносин фінансових [11, с. 25]. Податкові правовідносини є невід'ємною частиною фінансових правовідносин, так само, як і податкове право є частиною фінансового [12, с. 145].

Думку про те, що податкові правовідносини є різновидом фінансових правовідносин, урегульованих фінансово-правовими нормами, висловлюють у своїх працях також Г. Білецька, М. Кармаліта, М. Куц [13, с. 9–11], О. Бандурка, В. Понікаров, С. Попова [14, с. 29–30], О. Куций [15, с. 7], І. Пасічна [16, с. 194–195], Р. Сидорук [17, с. 148], В. Теремецький [8, с. 124–125] та ін.

Водночас податкові правовідносини відрізняються від інших фінансових правовідносин характерними властивостями структурних елементів, а саме: своєрідністю суб'єктів, об'єкта та змісту, який становлять права, обов'язки та поведінка суб'єктів цих відносин, що проявляється у їхніх діях (бездіяльності). Також податкові правовідносини можуть змінюватися під впливом: а) нормативних актів, згідно з якими норми права регулюють сферу податкових правовідносин; б) правосуб'єктних основ, що характеризують здатність особи до участі у правовідносинах (досягнення віку тощо); в) фактичних основ – власне основ виникнення, зміни та припинення податкових правовідносин, що ґрунтуються на юридичних фактах [13, с. 9–11].

Сьогодні у податковому праві хоча і відсутнє єдине визначення податкових правовідносин, однак науковці висвітлили достатньо тлумачень цього поняття. Зокрема, заслуговує на увагу визначення податкових правовідносин, наведене І. Пасічною. У її розумінні податкові правовідносини – це вид масових, гарантованих державою фінансових правовідносин, що завжди є комплексними владно-майновими, грошовими відносинами, що ґрунтуються на податково-

правових нормах, мають конфліктний характер і виникають лише у сфері утворення фінансових ресурсів держави й лише на підставі закону. Учасники податкових правовідносини (публічні й приватні) наділені суб'єктивними правами та несуть юридичні обов'язки, пов'язані із законним обмеженням права власності платників податків у зв'язку зі сплатою податків і зборів до бюджету” [16, с. 194–195].

Своєю чергою, Г. Білецька, М. Кармаліта та М. Куц податкові правовідносини визначають як “суспільно-економічні відносини, урегульовані нормами права, які прозоро визначають свій економічний зміст, форми економічних механізмів податків і зборів, які регулюються правом. Але податкові правовідносини опосередковують й інші види суспільних відносин. Через оподаткування здійснюється перерозподіл доходів між різними верствами населення та формування фондів для реалізації соціальних програм” [13, с. 9–11].

І. Самсін вважає, що “...податкові правовідносини – це урегульовані нормами податкового права суспільні відносини, які мають владно-публічний характер і виникають між суб'єктами (платниками податків та державою в особі уповноважених органів), наділеними правами й обов'язками у сфері справляння податків і зборів та здійснення податкового контролю” [12, с. 145].

О. Бандурка, В. Понікаров та С. Попова вважають, що “...податкові правовідносини – це відносини, які виникають на підставі податкових норм, які встановлюють, змінюють чи скасовують податкові платежі, та у зв'язку з юридичними фактами, учасники яких наділені суб'єктивними правами і несуть юридичні зобов'язання, пов'язані зі сплатою податків та зборів до бюджетів і цільових фондів та поданням податкової звітності. Ці відносини існують лише після оформлення їх у відповідну правову форму” [14, с. 29–30].

Р. Сидорук податкові правовідносини визначає як “...владно-майнові суспільні відносини, врегульовані нормами податкового права, приписи яких виражені у категоричній формі, а учасники цих відносин мають кореспондуючі права та обов'язки, пов'язані зі справлянням податків та зборів та охоронювані силою державного примусу” [17, с. 148].

В. Теремецький, аналізуючи сучасні теоретико-правові погляди науковців щодо сутності та змісту податкових правовідносин робить висновки про те, що податкові правовідносини: 1) є різновидом суспільних відносин, які врегульовані податковим законодавством, що включає комплекс (систему, сукупність) норм різних галузей права; 2) існують лише після їх відповідного правового оформлення, тому вони можуть існувати лише як відносини правові і припиняють своє існування разом і одночасно з тим, як втрачають юридичний характер; 3) охоронювані державою суспільні відносини, що виникають у сфері оподаткування та являють собою соціально значущий зв'язок між суб'єктами за допомогою прав і обов'язків, передбачених податковим законодавством; 4) управлінські відносини у сфері справляння податків і зборів, які за певних обставин можуть набувати адміністративного характеру [8, с. 124–125].

З наведеного можна зробити висновок, що сьогодні склався порівняно стійкий підхід до визначення поняття податкових правовідносин як суспільних відносин, врегульованих нормами податкового права.

З'ясуванню сутності податкових правовідносин сприяє виокремлення їх ознак, а саме: 1) загальних, які властиві податковим правовідносинам як різновиду суспільних відносин; 2) особливих, які властиві податковим правовідносинам як різновиду фінансових правовідносин; 3) індивідуальних (специфічних), які властиві лише податковим правовідносинам [1, с. 35–43].

Загальними ознаками податкових правовідносин, як різновиду суспільних правовідносин, є те, що: а) вони виникають на підставі правової норми як форми її реалізації; б) мають владний характер, який за своїм змістом виражає інтереси держави [18, с. 9]; в) сторони правовідносин завжди наділені суб'єктивними правами і відповідними юридичними обов'язками, здійснення та виконання яких забезпечується можливістю державного примусу; г) здійснюються свідомо і цілеспрямовано; г) виступають у вигляді конкретного суспільного зв'язку, причому ступінь конкретизації може бути різним (мінімально конкретизуються правовідносини, які врегульовані безпосередньо законом (наприклад, конституційні права і свободи); середній ступінь конкретизації спостерігається, коли індивідуалізований не лише суб'єкт, а й об'єкт правовідносин (наприклад, у

правовідносинах власності визначені власник і річ – об'єкт власності); максимальний ступінь конкретизації наявний у тих випадках, коли точно відомо, які власне дії повинні здійснюватися зобов'язаною стороною в інтересах уповноваженого) [19, с. 377–378]; д) учасниками правовідносин можуть бути лише суб'єкти права, тобто особи, наділені правосуб'єктністю [1, с. 35].

Особливими ознаками податкових правовідносин є те, що вони характеризуються наявністю у сторін суб'єктивних юридичних прав і обов'язків та являють собою суспільний зв'язок окремих осіб. Крім того, оскільки податкові відносини можуть існувати виключно у формі правовідносин, вони неодмінно виникають на підставі правових норм та забезпечуються силою державного примусу. Оскільки податкові правовідносини належать до складу фінансових правовідносин, їм також притаманні ознаки останніх [11, с. 25], зокрема їх майновий характер під час врахування того, що майном виступають гроші, а точніше – публічні грошові фонди. Це зумовлено економічним змістом цих правовідносин, які виникають, змінюються і припиняються саме під час формування, розподілу й використання фондів коштів, необхідних для існування держави, забезпечення потреб суспільства та територіальних громад [20, с. 11].

Індивідуальними (специфічними) ознаками податкових правовідносин є те, що вони виникають і розвиваються у сфері податкової діяльності держави, є формою реалізації публічних інтересів і розглядаються як публічно-правові відносини [18, с. 9]. До істотних ознак, що уособлюють специфічні ознаки (особливості) податкових правовідносин, можна зарахувати такі, що: 1) регулюються податковим законодавством, тобто комплексом (системою, сукупністю) правових норм, урегульованих різними галузями права; 2) є юридичним взаємозв'язком суб'єктів податкових правовідносин за допомогою суб'єктивних прав та юридичних обов'язків; 3) є владними відносинами між суб'єктами податкового права; 4) спираються на існуючу систему принципів податкового законодавства [1, с. 38–39, 42]; 5) є наявний політичний вплив; 6) мають періодичний характер; 7) спрямовані на забезпечення формування публічних фондів грошових коштів та подолання конфлікту інтересів; 8) розвиваються на основі нормативної моделі [21, с. 7].

Висновки. Отже, проаналізувавши поняття та ознаки податкових правовідносин, які розкривають їхню сутність, та беручи до уваги те, що податкові правовідносини доцільно розглядати як складний інститут не лише податкового та фінансового права, а й права загалом, ми вважаємо, що податкові правовідносини слушно визначати у широкому та вузькому значеннях.

У широкому розумінні податкові правовідносини – це різновид суспільних правовідносин, які мають владний характер, виникають на підставі правових норм та здійснюються свідомо і цілеспрямовано їх учасниками, що наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

У вузькому значенні податкові правовідносини – це відносини, які виникають, розвиваються й припиняються у сфері податкової діяльності держави та є юридичним взаємозв'язком суб'єктів податкових правовідносин, одним з яких завжди є держава у вигляді уповноважених податкових органів, що мають періодичний характер та врегульовані нормами податкового права, за порушення яких настає відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Теремецький В. І. Податкові правовідносини в Україні: моногр. / В. І. Теремецький. – Харків: Дуса плюс, 2012. – 648 с.
2. Остапенко О. І., Люблін В. Д. Адміністративно-правові відносини в умовах адміністративної реформи в Україні: навч. посіб. – Львів, 2007. – 119 с.
3. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії прав. конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
4. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Кошленко, Н. М. Оніщенко [та ін.]; за заг. ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 384 с.
5. Теремецький В. І. Загальна характеристика елементів структури податкових правовідносин / В. І. Теремецький // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 1 (9). – С. 175–188.
6. Податковий кодекс України, від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
7. Пасічна І. О. Поняття та сутність податкових

правовідносин / І. О. Пасічна // *Юридична наука*. – 2015. – № 3. – С. 36–42. 8. Теремецький В. І. Сутність та ознаки податкових правовідносин в аспекті сучасного податкового права / В. І. Теремецький // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. – 2012. – № 1. – С. 115–126. 9. *Фінанси. Бюджет. Податки: Національна та міжнародна термінологія* / за ред. Т. І. Єфименко, А. І. Мярковського. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Т. 3. – К. : ДННУ “Академія фінансового управління”, 2013. – 663 с. 10. *Податкові спори: виникнення, природа, засоби врегулювання: навч. посіб.* / С. В. Буряк, П. В. Мельник, Ф. О. Ярошенко [та ін.]; за заг. ред. С. В. Буряка. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 800 с. 11. Самсін І. Л. *Податкове зобов’язання: правова природа, динаміка та наслідки невиконання: моногр.* / І. Л. Самсін. – Х. : Право, 2013. – 328 с. 12. Самсін І. *Підгалузева природа податково-правових відносин та їх ознаки* / І. Самсін // *Вісник Національної академії правових наук України*. – 2013. – № 2 (73). – С. 141–147. 13. *Гармонізація податкового законодавства: українські реалії: моногр.* / Г. М. Білецька, М. В. Кармаліта, М. О. Куц та ін. – К. : Алерта, 2012. – 222 с. 14. Бандурка О. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. *Податкове право: навч. посіб.* – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 312 с. 15. Куций О. А. *Адміністративно-правові засоби забезпечення прав фізичних осіб у податкових правовідносинах: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право”* / О. А. Куций; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2004. – 19 с. 16. Пасічна І. О. *Особливості податкових правовідносин* / І. О. Пасічна // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. – 2011. – № 4. – С. 187–196. 17. Сидорук Р. А. *Поняття та особливості податкових правовідносин* / Р. А. Сидорук // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. – 2013. – № 6–2. – Т. 1. – С. 146–149. 18. *Податкове право України: навч. посіб.* / за ред. М. П. Кучерявенка. – Х.: Право, 2010. – 256 с. 19. Кельман М. С., Мурашин О. Г. *Загальна теорія держави та права : підруч.* – К. : Кондор, 2005. – 609 с. 20. Лукашев О. А. *Система фінансового права: теоретичні проблеми розвитку і трансформації: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право”* / Лукашев О. А.; Національний університет “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. – Харків, 2011. – 32 с. 21. Пасічна І. О. *Податкові правовідносини в Україні: стан та перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право”* / І. О. Пасічна; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2014. – 20 с.

REFERENCES

1. Teremets'kyu V. I. *Podatkovi pravovidnosyny v Ukrayini : monohrafiya [Tax relations in Ukraine]*. Kharkiv, Dysa plus Publ., 2012, 648 p. 2. Ostapenko O. I., Lyublin V. D. *Administratyvno-pravovi vidnosyny v umovakh administratyvnoyi reformy v Ukrayini : Navchal'nyu posibnyk [Administrative and legal relations in terms of administrative reform in Ukraine]*. Lviv, 2007, 119 p. 3. *Zahal'na teoriya derzhavy i prava: (osnovni ponyattya, katehoriyi, prav. konstruktsiyi ta nauk. kontseptsiyi) : navch. posib. [The general theory of law: (basic concepts, categories, rights. design and science. concept)]*. Kiev, Yurinkom Inter Publ., 2008, 400 p. 4. *Suchasna pravova entsyklopediya. Za zah. red. O.V. Zaychuka [The current legal encyclopedia]*. Kiev, Yurinkom Inter Publ., 2009, 384 p. 5. Teremets'kyu V.I. *Zahal'na kharakterystyka elementiv struktury podatkovykh pravovidnosyn [General characteristics of the structural elements of tax relations]*. *Visnyk Vyshchoyi rady yustytseyi – Bulletin of the Supreme Council of Justice*, 2012, Vol. 1 (9), pp. 175-188. 6. *Tax Code of Ukraine on December 2, 2010*. 7. Pasichna I. O. *Ponyattya ta sutnist' podatkovykh pravovidnosyn [The concept and nature of tax relations]*. *Yurydychna nauka – Legal science*, 2015, Vol. 3, pp. 36-42. 8. Teremets'kyu V. I. *Sutnist' ta oznaky podatkovykh pravovidnosyn v aspekti suchasnoho podatkovoho prava [The essence and characteristics of tax relations in terms of contemporary tax law]*. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State Internal Affairs University*, 2012, Vol. 1, pp. 115-126. 9. *Finansy. Byudzheth. Podatky: Natsional'na ta mizhnarodna terminolohiya. Za red. T.I. Yefymenko, A.I. Myarkovs'koho [Finances. Budget. Taxes: National and international terminology]*. Kiev, DNNU “Akademiya finansovoho upravlinnya” Publ., 2013, 663 p. 10. *Podatkovi*

spory: vynyknennya, pryroda, zasoby vrehulyuvannya : navch. posib. / za zah. red. S. V. Buryaka [Tax disputes: the origin, nature, means of settlement]. Kiev, Yurinkom Inter Publ., 2009, 800 p.

11. Samsin I. L. Podatkove zobov'yazannya: pravova pryroda, dynamika ta naslidky nevykonannya : monohrafiya [Tax liability: legal nature, dynamics and consequences of failure]. Kharkiv, Pravo Publ., 2013, 328 p.

12. Samsin I. Pidhaluzeva pryroda podatkovopravovykh vidnosyn ta yikh oznaky [Subsectoral nature of tax law relations and their features]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013, Vol. 2 (73), pp. 141–147.

13. Harmonizatsiya podatkovoho zakonodavstva: ukrayins'ki realiyi : monohrafiya [Harmonisation of tax laws: Ukrainian realities]. Kiev, Alerta Publ., 2012, 222 p.

14. Bandurka O. M., Ponikarov V. D., Popova S. M. Podatkove pravo. Navch. posib. [Tax Law]. Kiev, Tsentri uchbovoyi literatury Publ., 2012, 312 p.

15. Kutsyy O. A. Administratyvno-pravovi zasoby zabezpechennya prav fizychnykh osib u podatkovykh pravovidnosynakh : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 “Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo” / Kutsyy Oleksandr Artemovych [Administrative and legal means of ensuring the rights of individuals in tax legal]. Odessa, 2004, 19 p.

16. Pasichna I. O. Osoblyvosti podatkovykh pravovidnosyn [Features of tax relations]. Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State Internal Affairs University, 2011, Vol. 4, pp. 187-196.

17. Sydoruk R. A. Ponyattya ta osoblyvosti podatkovykh pravovidnosyn [The concept and features of tax relations]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Journal of International Humanitarian University, 2013, Vol. 6-2, pp. 146-149.

18. Podatkove pravo Ukrainy : navch. posib. / za red. M.P. Kucheryavenka [Tax Law of Ukraine]. Kharkiv, Pravo Publ., 2010, 256 p.

19. Kel'man M.S., Murashyn O. H. Zahal'na teoriya derzhavy ta prava : Pidruchnyk [General Theory of State and Law]. Kiev, Kondor Publ., 2005, 609 p.

20. Lukashev O. A. Systema finansovoho prava: teoretychni problemy rozvytku i transformatsiyi : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 “Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo” / Lukashev Oleksandr Anatoliyovych [The system of finance: theoretical problems of development and transformation]. Kharkiv, 2011, 32 p.

21. Pasichna I. O. Podatkovi pravovidnosyny v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 “Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo” / Pasichna Iryna Oleksandrivna [Tax relations in Ukraine: Status and Prospects]. Zaporizhzhya, 2014, 20 p.